

faaliyete geçti. Halkın desteğini alama-
yınca oradan Batı Anadolu'ya çekildi. İzmir-
roğlu Cüneyd Bey'in yanına İzmir'e sığın-
dı. Cüneyd Bey, komşu Anadolu beylerine
haber gönderdi ve onların yardımıyla İsa
Çelebi'nin Mehmed Çelebi'ye galip gelerek
hükümdarlığı yeniden ele geçirmesi halin-
de beylerin topraklarına taarruz edilmeye-
ceği garantisini verdi. İsa Çelebi'nin bütün
beylere karşı dostça davranacağını bildir-
di, ayrıca fethedilecek topraklardan kend-
lerine pay verileceğini söyledi. İsa Çelebi ile
Cüneyd Bey, Aydın, Saruhan, Menteşe ve
Teke beyleri ittifak edip Çelebi Mehmed
ile savaşa hazırlandı. Ancak İsa Çelebi sa-
vaşı yine kaybetti. Anadolu beyleri kendi
topraklarına kaçarak zorlukla kurtuldu.
Bu defa küçük bir toplulukla Karamanoğlu
Mehmed Bey'e sığınmak mecburiyetinde
kaldı. Fakat orada da barınamadı ve Eski-
şehir taraflarında gizlendi. Bunu öğrenen
Mehmed Çelebi adamlarını gönderip onu
Eskişehir'de bir hamamda iken yakalattı
ve yay kirişiyile boğdurttu. İspanyol elçisi
Clavijo, Eylül 1403'te İsa Çelebi'nin artık
hayatta olmadığını yazar (*Anadolu, Orta
Asya ve Timur*, s. 29). Naaşı Bursa'da ba-
basının yanına defnedildi. Kaynaklarda İsa
Çelebi karakterli ve değerli bir şehzade,
aynı zamanda talihsiz, bahtsız ve zayıf bir
insan olarak nitelendirilir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. G. de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*
(trc. Ömer Rıza Doğrul, s.nşr. Kâmil Doruk), İstan-
bul 1993, s. 29; Hâfiz-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih*,
Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4370, vr. 336*; Şe-
refeddin Ali Yezdî, *Zafername* (nşr. Mevlâ M.
İlâhdâd), Kalkûta 1888, II, 428, 479-480; Chalko-
kondyles, *Histoire de la décadence de l'empire
grec, et établissement de celui des turcs* (trc.
B. de Vigenere), Rouen 1660, s. 71; Âşikpaşazâde,
Târih, s. 81; *Rûhî Târihi* (TTK Belgeler, XIV/18
[1992] içinde, tıpkıbasımı ile birlikte, nşr. Yaşar
Yücel – Halil Erdoğan Cengiz), s. 399, 412-415;
Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âli-Osmân*, s. 26; *Anonim
Tevârih-i Âli-Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat
Azamat), İstanbul 1992, s. 50; İdrîs-i Bitlisî, *Heşt
Bihişt*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2197,
vr. 221^a, 228^b, 230^c; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat),
I, 315; II, 425, 427, 431-433; Hoca Sâdeddin,
Tâcü't-tevârih, İstanbul 1279, I, 218, 222, 224,
228-229; Hammer (Atâ Bey), II, 93-95; N. Jorga,
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (trc. Nilüfer Ep-
çeli), İstanbul 2005, I, 278-288, 295-297, 301;
Unzuçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 318, 327, 330;
D. Kastritsis, *Bayezid'in Oğulları: 1402-1413
Osmanlı İç Savaşında İmparatorluk İnşası ve
Temsil* (trc. Ayda Arel), İstanbul 2010, s. 89-119,
121; E. Zachariadou, "Süleyman Çelebi in Rumili
and the Ottoman Chronicles", *Isl.*, LX/2 (1983), s.
269, 284-285; Ş. Nezihi Aykut, "Fetret Devri-IV:
İsa Çelebi", *TD*, sy. 44 (2008), s. 25-36; Mükrimin
Halil Yınanç, "Bayezid I", *İA*, II, 372.

İSFERÂYİNÎ, NÜREDDİN (نور الدين الإسفرائيني)

Nürüddin Abdurrahmân b. Muhammed
el-İsferâyînî el-Kesirkî el-Horasânî
(ö. 717/1317)

Kübreviyye'nin Nüriyye kolunun kurucusu.

4 Şevval 639 (7 Nisan 1242) tarihinde
bugün Nişâbur'a bağlı bir bölge olan İs-
ferâyîn'in Kesirk köyünde Ebû Bekir el-
Kettânî'ye ait bir hankahta dünyaya geldi.
Kaynaklarda hayatıyla ilgili bilgiler çok sı-
nırlı olup hakkında bilinenler daha ziyade
eserlerindeki kayıtlara dayanmaktadır.
Buna göre İsferâyînî gençlik döneminde
bazı kötü kişilerle arkadaşlık etmiş, bir
gün evine dönerken yaşadığı olağan üstü
bazı haller tövbe etmesine vesile olmuş,
ancak tövbesinde sebat etmeyip bu tür
insanlarla görüşmeyi sürdürmüş, bir süre
sonra yine böyle bir mecliste ayağı kırıl-
ınca bunu ilâhî bir ikram kabul ederek
şükretmiştir. Bir müddet bazan kendisi
nefsine, bazan da nefsi kendisine galip
gelmiş, rüyasında Hz. Peygamber'i gördük-
ten sonra nefsinin itaat altına alması ve
çeşitli şeyhlerden istifade etmiştir. Fayda-
landığı kişileri Şeyh Radiyüddin Ali Lâlâ'nın
ve Reşidüddin-i Tûsî'nin müridlerinden
Şeyh Abdullah, Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın
müridlerinden ismini zikretmediği bir zat
ve nihayet zamanın kutbu olarak gördü-
ğü asıl müridi Kübrevî şeyhi Cemâleddin
Ahmed Cürfânî olarak zikreder. Tarikat
sililesi Cürfânî, Radiyüddin Ali Lâlâ, Mec-
düddin Bağdâdî yoluyla Kübreviyye'nin piri
Necmeddin-i Kübrâ'ya ulaşır.

Ahmed Cürfânî'ye mürid oluşunu
ayrıntılı biçimde anlatan İsferâyînî onun
hem kekerne hem de ümmî olması se-
bebiyle başlangıçta bu intisabın nefsinde
ağır geldiğini, ardından Pür Hasan isim-
li müridiyle tanıştığını, onunla konu-
ştuktan sonra gönlünde Cürfânî'ye karşı
muhabbet hissettiğini, bir öğle namazı
vakti, İsferâyîn'in Kesirk köyünün kuze-
yinde bulunan Ebû Bekir Kettânî'ye ait
halvethânedede onunla görüşüp cemaatle
namaz kıldığını ve orada kendisine mürid
olmak istediğini söyler. Daha sonra gön-
lünde tarif edilmez bir zevk bulup gaf-
letten tamamen kurtulduğunu, birkaç
gün yanında kaldığını, şeyhinin nazar ve
himmetinin bereketiyle büyük mutlulu-
ğa kavuştuğunu belirtir. Günümüz ara-
ştırmacılarından Abdürrefî' Hakikat, kay-
nak belirtmeden İsferâyînî'nin şeyhinin
vefatına kadar on yıl süreyle hizmetinde

bulduğunu, vefatının ardından hal-
ka vaaz etmeye başladığını, daha sonra
mânevî bir işaretle sessizliği tercih ederek
müridlerinin terbiyesiyle meşgul oldu-
nu ifade eder (Abdürrefî' Hakikat, s. 65).

İsferâyînî, Cürfânî'nin vefatından son-
ra bir grup müridiyle birlikte ziyaret ve
hac niyetiyle yola çıkar. Yolda rastladığı
türbeleri ziyaret ederek nihayet Bağdat'a
ulaşır. Hacca gitmeyi bir süre erteleyip 10
Şâban 675 (17 Ocak 1277) tarihinde Dere-
ce Ribâtı'nda halvete girer. Bağdat'taki
çeşitli hankahlarda irşad faaliyetinde bu-
lunduktan sonra Bağdat'ın doğusunda bir
hankah kurarak irşad faaliyetini burada
sürdürür. İsferâyînî'nin Bağdat'ta üç han-
kah kurduğu, bunlardan birinin Ribât-ı
Sekîne'de, diğerinin Şûniziyye'de yer aldı-
ğı belirtilir. İsferâyînî'nin bu faaliyetleriyle
Kübreviyye Bağdat'ta yaygınlık kazanmış-
tır. Kendisinin İlhanlı yöneticileriyle olan
münasebetleri sırasında Argun Han gibi
müslüman olmayan hükümdarlar müs-
lüman devlet adamlarıyla olan ilişkileri
dolayısıyla İsferâyînî'ye karşı yavur aldılar.
Onun başta Argun Han'ın tahviri veziri
Cemâleddin Olmak üzere vezirlerle irtibat
kurduğu, Vezir Sa'deddin-i Sâvecî'nin ken-
disine mürid olduğu, Gâzân Han ve Olcay-
tu Han'a hitaben risâleler kaleme aldığı,
Müslümanlığı kabul eden Gâzân Han'ın
kendisine karşı hürmetkâr davrandığı
kaydedilmektedir. 3 Cemâziyelevvel 717
(14 Temmuz 1317) tarihinde vefat eden
İsferâyînî'nin kabri Bağdat'tadır.

Seyrüsülük, zikir, halvet, nefis ve mert-
beleri, kalp ve tavırları, havâtır ve çeşitleri,
insanın yaratılışı ve faziletleri, makamlar,
tecellî, vahdet gibi çeşitli konular üzerinde
duran İsferâyînî, müridlerine ve muhiple-
rine farz amellerden sonra öncelikle hal-
veti tercih etmelerini tavsiye eder, eser-
lerinde şeriata uymayı özellikle vurgular.
İsferâyînî'nin asıl ön plana çıktığı husus
ise "vâkia" tâbiridir. Abdürrezzâk el-Kâ-
şânî onun sohbetine eriştiğini söyleyerek
şu sözünü nakleder: "Bana Hak Teâlâ
vâkılarının tabiri ve rüyaların tevili ilmini
bağışlamıştır. Bundan daha ileri bir maka-
ma da ulaşamıyorum." Öte yandan, "Her
şey O'dur, O'ndan başkası yoktur" ifadesi-
ni kullanması onun ilk planda vahdet-i
vücûd düşüncesini benimsediğini akla
getirse de burada çerağın ışığının var
olduğunu, ancak güneşin ışığı karşısında
yok mesabesinde bulunduğunu söylemesi
vahdet-i şühûd anlayışını benimsemiş
olabileceğini düşündürmektedir. Bayezid-i
Bistâmî'nin, "Cübbemin içinde Allah'tan
başkası yoktur" sözünü, "Allah'ın varlığı

kulun varlığını öyle hükmü altına alır ki kul kendi varlığını göremez” şeklinde açıklaması ve diğer bazı ifadeleri de bu kanaati güçlendirmektedir.

İsferâyîni ve eserleriyle ilgili araştırmalar yapan Hermann Landolt'a göre Cüfânî'nin nefy u isbat şartına uyarak dört vuruşlu (lâ/ilâhe / illâ / Allah) zikir yaptığı bilinmekte, hatta bu şekildeki zikri onun başlattığı kabul edilmektedir, ancak İsferâyîni bu zikirden hiç bahsetmemektedir. Yine ona göre İsferâyîni dört vuruşlu değil Nakşibendiyeye'de olduğu gibi üç vuruşlu (lâ / ilâhe / illallah) zikir yapmaktadır. Landolt, İsferâyîni'nin müridlerinden birinin de onun zikrini bu şekilde tarif ettiğini, hatta İsferâyîni'nin üç vuruşlu zikrin müessisi kabul edildiğini söylemektedir. Kendisine nisbet edilen Nûriyye, Emînüddin Abdüsselâm Huncî, Fahrreddin Kâzerûnî, Şehâbeddin ed-Dimaşkı tarafından sürdürülmüş, Hemedâniyye, Nurbahşiyye, Rükniyye şubelerine ayrılmış ve X. (XVI.) yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir (DîA, XXXII, 503).

Eserleri. 1. Mükâtebât. İsferâyîni'ye ait mektupların iki ayrı derlemesi vardır. *Kitâbü'l-mektûbât* adını taşıyan, 12 Zilhicce 717 (15 Şubat 1318) tarihli ilk derleme yirmi altı mektup içermekte olup muhtemelen müridi Simnânî tarafından bir araya getirilmiştir. Yine Simnânî tarafından derlenen *Resâ'ilü'n-nûr fi şemâ'ili ehli's-sürûr* adlı ikinci kitapta 150 mektup bulunmaktadır. Bunların çoğu “Cevap” başlığı altında yazılmış olup bazılarını birkaç satırdan ibarettir. Simnânî kitabın mukaddimesinde mektupların derlenmesi yönünde şeyhinin de bir işaretle bulunduğunu söylemektedir. Sekiz bölümden oluşan derlemenin ikinci bölümü İsferâyîni'nin devlet adamlarına yolladığı mektuplara ayrılmıştır ve 717 (1317) yılının hac mevsiminde Bağdat'ta derlenmiştir. Her iki derleme bugün Leiden'de bulunmaktadır (nr. 1227). Mektupların çoğu Farsça, bir kısmı Arapça'dır. Landolt, Leiden nüshasında derlemenin sekizinci bölümünün eksik olduğunu, eserin 894 (1489) tarihli oldukça eksik başka bir nüshasının da British Museum'da kayıtlı (Or., nr. 9725) *Mecmû'a* adlı yazmanın 116^b-143^b varakları arasında yer aldığını kaydetmektedir. Ayrıca bu iki mecmuanın bütün mektupları ihtiva etmediğini, kendisinin farklı üç mektuba rastladığını, bunlardan ikisini *Mükâtebât* içerisinde neşrettiğini, birinin de Hüseyin-i Kerbelâî'nin *Ravzâtü'l-cinân* adlı eserinde yayımlandığını belirtmektedir. Brockelmann da Fâtih Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 2553, vr. 58^a-60^b) bir mektubu zikretmekte, Landolt ise bu

mektubun hem *Resâ'il* hem de *Kitâbü'l-Mektûbât* içinde bulunduğunu söylemektedir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde de bir mektubu vardır (nr. 1796, vr. 49^b-51^a). Ayrıca Gâzân Han'a yazdığı bir mektup Muzaffer Sadr'ın *Şerh-i Ahvâl u Efkâr ü Âşâr-ı Şeyh 'Alâ'üddevle-i Simnânî* adlı eserinde yer almaktadır (s. 36-40). Landolt'un yayımladığı *Mükâtebât-ı 'Abdurrahmân İsferâyîni bâ 'Alâ'üddevle-i Simnânî*'nin ilk bölümünde *Resâ'ilü'n-nûr*'dan seçilen sekiz mektup, ikinci bölümünde karşılıklı mektup ve cevaplardan oluşmak üzere İsferâyîni'nin üç, Simnânî'nin iki mektubu mevcuttur. 2. *Kâşifü'l-esrâr*. Üç kitaptan meydana gelen eserin ilk kitabı başlıkla aynı adı taşımakta olup kul ile rabbi arasında yetmiş bin perdenin bulunduğu dair hadislerle ilgili sorulara cevap niteliğindedir. İsferâyîni bu soruları cevaplandırırken başta seyrüsülük olmak üzere tasavvufun çeşitli konuları hakkında görüşlerini ortaya koymakta, ayrıca hayatına dair ipuçları vermektedir. Landolt'un *Pâsoh be Çend Porsiş* adını verdiği ikinci kitap kendisine sorulan sorulara cevap olarak yazdığı ve bizzat seçtiği altı risâleyi ihtiva etmektedir. *Fi Keyfiyeti't-teslik ve'l-iclâs fi'l-hâlve* başlığını taşıyan üçüncü kitap sekiz bölümden oluşmaktadır (*Kâşifü'l-esrâr*, nşr. Hermann Landolt, Tahran 1980). Landolt eseri Fransızca'ya da çevirmiştir (*Le révelateur des mysteres*, Paris 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Nüreddin el-İsferâyîni, *Kâşifü'l-esrâr* (nşr. H. Landolt), Tahran 1980, tür.yer., ayrıca bk. neşreden giriş; a.mlf., *Mükâtebât-ı 'Abdurrahmân İsferâyîni bâ 'Alâ'üddevle-i Simnânî* (nşr. H. Landolt), Tahran 1351hş./1972; Alâ'üddevle-i Simnânî, *Fazlû-ş-şer'î'a*, Süleymaniye Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2135, vr. 102^b-103^a; a.mlf., *Risâle fi zikri esâmi meşâyihî* (*Resâ'il* içinde, nşr. W. M. Thackston), Cambridge 1988, s. 5; a.mlf., *Tezkiretü'l-meşâyih* (nşr. Necib Mâyil-i Herveî), Tahran 1990, s. 315-316; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns* (nşr. Mahmûd Âbidî), Tahran 1386 hş., s. 440-441; Hüseyin-i Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân* (nşr. Ca'fer Sultân el-Kurrâî), Tahran 1349 hş., II, 96-97, 297-300, 591; Dârâ Şükûh, *Sefinetü'l-evliyâ*, İstanbul 1326, s. 107; Zeynelâbidin-i Şirvânî, *Riyâzü's-siyâha* (nşr. Asgar Hâmid Rabbânî), Tahran 1341, s. 147; Harîrizâde, *Tibyân*, I, vr. 210^b-212^a; Seyyid Muzaffer Sadr, *Şerh-i Ahvâl u Efkâr ü Âşâr-ı Şeyh 'Alâ'üddevle-i Simnânî*, Tahran, ts. (Çâp-ı Dâniş), s. 36-40; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 282; Abdürrefî Hakikat, *Humhâne-i Vaḥdet Şeyh 'Alâ'üddevle-i Simnânî*, Tahran 1362 hş./1983, s. 65; Süleyman Gökbulut, *Necmeddin-i Kübrâ: Hayatı-Eserleri-Görüşleri*, İstanbul 2010, s. 171-172; Hamid Algar, “Necmeddin-i Kübrâ”, *DîA*, XXXII, 503; a.mlf., “Kobrawiya”, *Elr.*, <http://www.iranicaonline.org/articles/kobrawiya-i-the-eponym> (30.03.2015).

İSHAK SÜKÛTÎ

(1868-1902)

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucularından, gazeteci ve fikir adamı.

Diyarbakir'de fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Jön Türkler'in tanınmış komitacılarından olup yurt içinde ve yurt dışındaki ihtilâlcı yayınları ve teşkilâtçı faaliyetleriyle tanınır. İstanbul'a ne zaman ve nasıl gittiği bilinmemektedir. 1884 veya 1885 yılında Kuleli Askerî Tıbbiye İdâdîsi'ne kaydoldu. Hürriyetçi fikirlerin çok yayıldığı bu okulda bir yandan tıp tahsil ederken diğer yandan Nâmik Kemal, Ziyâ Paşa ve Ali Şefkatî gibi hürriyet taraftarı yazarların eserlerini gizlice okuyup bunları bazı arkadaşlarına da verdi. Kendisi gibi taşradan gelmiş olan İbrahim Temo ile beraber okulda hürriyet yanlısı ve istibdat karşıtı fikirlerin yayılmasına ön ayak oldu. 1887'de Gülhane Askerî Tıbbiyesi'ne girdi. 1889'da İbrahim Temo ile birlikte (sonradan İttihat ve Terakkî adını alacak olan) gizli bir cemiyetin temellerini attı. Okul dışında gizli toplantılar düzenleyerek tıbbiye, harbiye, mülkiye ve medrese talebelerinden birçok kişinin cemiyete girmesini sağladı.

1896 yılı başlarında tabip yüzbaşı olarak Haydarpaşa Tatbikat Hastahanesi'nde görev yaparken hükümet karşıtı faaliyetleri sebebiyle askerlikten çıkarıldı ve kalemlilik cezasıyla Rodos'a sürgün edildi. Cemiyetin planladığı bir girişim sonucunda aynı yılın güz mevsiminde adadan firar etti. Bir süre Mısır'da kaldı, ardından Paris'e, oradan da Cenevre'ye geçti. Cemiyetin ilk kurucularından ve teşkilâtlanmasındaki önemli şahsiyetlerinden biri olması dolayısıyla Avrupa'daki Jön Türkler'den büyük itibar gördü. İttihat ve Terakkî'nin Kasım 1896'da yapılan toplantısında örgütün malî işlerinin sorumluluğunu üstlendi. II. Abdülhamid rejimine yönelik faaliyetleri organize etti ve 1897'de bütün Avrupa'da cemiyetin fiilî lideri durumuna yükseldi. Sükûtî, cemiyetin malî durumunu güçlendirmek ve Mısır kolunu yeniden örgütlemek üzere Ağustos 1897'de Kahire'ye gitti. Başhafiye Ahmed Celâleddin Paşa'nın uzlaşma teklifini kabul etti. Cemiyetin Mısır'daki faaliyetlerinin durdurulması, evrakların, eski gazete ve risâlelerin teslim edilmesi karşılığında 1000 İngiliz lirası aldı ve bununla cemiyetin ihtiyaçlarını karşıladı. 1 Aralık 1897'de Abdullah Cevdet'le beraber Cenevre'de *Osmanlı* adıyla bir gazete çıkardı. Gazete için gerekli parayı sağlamak